

НОВАК КИЛИБАРДА (Никшић)

ПОВОДОМ ВУКОВЕ НАПОМЕНЕ ДА СУ ЦРНОГОРСКЕ НАРОДНЕ ЕПСКЕ ПЈЕСМЕ БЛИЖЕ ИСТОРИЈИ НО ПОЕЗИЈИ

Уз пјесму *Иван Николин*, у четвртој књизи *Српских народних пјесама*, коју је објавио у Бечу 1862. године, Вук је дао ову напомену: „Ово је све истинска истина; а у осталијем црногорскијем пјесмама више је историје него поезије“.

Скоро стално узимала се ова напомена као главна карактеристика коју је Вук дао црногорским јуначким пјесмама. Међутим, Вукову бизешку о којој је ријеч треба довести у везу с карактеристиком црногорских пјесама коју је Вук саопштио 1837. године у дјелу *Црна Гора и Црногорци*. Вук тамо вели „Они (Црногорци — Н. К.) имају и старијих пјесама које су у цијелом српском народу познате, али их много више има новијих о њихову ратовању и четовању против Турака. Занимљиво је да ове нове пјесме далеко изостају пјесничком љепотом иза старијих народнијех пјесама; многе су просто ређање догађаја у стиховима, без пјесничких украса“.

Истраживачи који су Вукову напомену из четврте књиге узимали из њене позиције ео ipso двоструко су гријешили! Запостављали су црногорски епски репертоар са старијом тематиком који помиње Вук и, друго, нијесу се освртали на чињеницу да се атрибуција *црногорске* значењски не поклапа с одредницом „из Црне Горе“ која иде уз наслове неких Вукових пјесама. Ријечју, нијесу они уочили да је Вук уочио два симултана епска репертоара у Црној Гори, и да се одредница „из Црне Горе“ односи, у принципу, само на први репертоар. Она, у првим трима књигама *Српских народних пјесама*, гдје се често срета, не упућује ни на одређену тематику ни на одређени народ, него само фиксира територију с које је дата пјесма приспјела у штампану

збирку. Одредница *црногорске* само означава пјесме с тематиком из црногорског „ратовања и четовања против Турака“. Сва је прилика да је Вук својим настојањем да што ближе одреди демографско и територијално поријекло пјесме, и мјесто њеног преласка из етнолошко-усмене у књижевно-писану позицију, излазио у сусрет захтјевима Јакоба Грима да записивачи усмених књижевних текстова треба да пруже што потпунију документацију о датом тексту, као помоћ филолошкој науци. Истраживачи који су на основу Вукових одредница „из Црне Горе“, „из Бјелопавлића“, „из Рисина“ и сл. издвајали црногорску усмену поезију из Вукова зборника могли су с истим правом и пјесму *Смрт мајке Југовића* сматрати само хрватском пјесмом. Уз њен наслов у другој књизи *Српских народних пјесама*, Вук је додао: „из Хрватске“. Карацић је уочио појаве и назначио правце којима треба тим појавама прилазити, али понеки истраживачи нијесу размјели Вукову мисао, или нијесу хтјели да је разумију.

Његош је прихватио Вукове погледе на епску усмену поезију из Црне Горе. У предговору *Огледалу српском*, Владика истиче: „Наше народне пјесме не требају никаква предговора за своју препоруку, јер сад хвалити их пред свијетом то би било повтарати оно што су већ давно о њима казали многи, и наши славјански и других народа научни људи, који су их праведно похвалили и у звијезде подигли, а неки и успоредили их са Омировима и Осидановима пјесмама“.

Његош, Вуков пријатељ и посјетилац бечких и петроградских библиотека, знао је да најзначајније похвале Вукову зборнику нијесу изречене само на основу пјесама о црногорском „ратовању и четовању против Турака“ него, прије свега, на основу народне лирике и епских пјесама са старијом тематиком које су „у цијелом српском народу познате“. Уосталом, главнину црногорских хроничарско-историјских пјесама Вук је објавио тек у четвртој књизи 1862. године. Дакако, објављено их је доста и у збирци Симе Милутиновића, али његова *Пјеванија црногорска и херцеговачка* није окивана у звијезде као Вукове пјесме. Кад Његош каже да нијесу потребне похвале за „наше пјесме“, за оне које су „успоредене“ с „Омировима и Осидановима“, тиме он усваја Вуково виђење двају епских репертоара у Црној Гори, и прихвата чињеницу да је Вуков зборник народних пјесама књижевна баштина народа који говоре језиком Вукових записа. Све и да то Његош није нагласио, та би се мисао лако читала из његова књижевног дјела, посебно *Горског вијенца*, као синтезе српскохрватске усмене књижевности, особито текстова које је Вук објавио.

У предговору *Огледалу српском* Владика даље истиче: „За црногорске пјесне може се рећи да се у њима садржава историја овога народа, који никакве жртве није поштедио само да сачува своју слободу“. Тако Његош усваја Вуково виђење црногорских пјесама као „рећање догађаја у стиховима“. А онда као да

пјесник мало исправља Вуков став да су црногорске пјесме „о ратовању и четовању против Турака“ само ређање догађаја „без пјесничких украса“. Прихватајући чињеницу да су црногорске пјесме хроничарске и историчне, Његош истиче, оно што је оди-ста непобитно, да мора бити пјесничког језика, барем понегдје, у текстовима који се пјесмама називају! Када се црногорске хро-ничарске пјесме, односно пјесме другог репертоара, или „пјесме јуначке новијих времена“, пореде с пјесмама „из Црне Горе“ ко-је имају тематику из „најстаријих“ и „средњих“ времена, — Ву-кова карактеристика претегне! А кад се црногорске пјесме „о војевању за слободу“, како их је означио Вук, посматрају издво-јено као хроничарска повјесница догађаја од почетка осамнаес-тога вијека до Његошева времена, као пјеванија која се служи стихом и поетолошким средствима пјесама са старијом и разно-врснојом тематиком, — тада Његошева исправка Вукова става о умјетничкој страни датих пјесама покаже своје значење.

Вуково непромијењено мишљење о историчности црногор-ских пјесама може се довести у везу с чињеницом што је пјесник *Горског вијенца*, владика и господар црногорски, нагласио ту ис-торичност у предговору *Огледалу српском*. А можда није неумјес-но истаћи и ову претпоставку. Приликом својих боравака у Црној Гори Вук се могао освједочити да и најпаметнији Црногорци прихватају јуначке пјесме о текућој борби с Турцима као ис-торијску истину. Још за вријеме своје прве посјете Црној Гори, Вук је имао одличну прилику да разговара с многим Црногорци-ма и Брђанима који су тих дана долазили на Цетиње да се покло-не новопроглашеном свецу, владцици Петру I. Увијек активни, не-заморни и за све заинтересовани Вук, мора да је коју ријеч о црногорским пјесмама протурио и с Његошем, прије него што ће дати карактеристику тих пјесама у књизи о Црној Гори и Црно-горцима. Тако би се, дакле, могло претпоставити да је Вук ка-рактеристику црногорских пјесама коју је објавио 1837. године, и остао јој досљедан до смрти, формирао не само на основу сво-је процјене пјесама него и на основу онога што су му о својим пјесмама могли рећи мислећи Црногорци. Тако би онда испада-ло да је Његош у предговору *Огледалу српском* написао оно што је раније могао рећи Вуку. С друге стране, тиме је Његош афир-мисао карактеристику црногорских пјесама коју је преко Вукове књиге на њемачком језику већ био упознао „велики свијет“. И на том примјеру показују се интеракцијски односи наших двају нај-уваженијих духова!

Његошева могућност да на најбољи начин контролише исто-ријску истину у пјесмама које је унио у *Огледало српско* — нео-спорна је. Ево неколико логичних доказа за то. У историјску ис-тинитост пјесама свога предшасника и стрица Петра I Његош је морао вјеровати. Та могућност наглашава се и чињеницом што је владика Петар I пјевао пјесме и о догађајима у којима је лич-но учествовао, о бојевима у којима је командовао црногорском

војском. Штавише, Његош је био у прилици да пјесме Петра I сматра као типични, и типолошки, примјер односа хроничарске пјесме према историји. О степену историчности свих пјесама о црногорско-турским и црногорско-француским борбама, од времена Шћепана Малог до 1830. године, Његош се могао обавијестити код свога стрица, владике Петра I.

Не треба запоставити ни околност да је и дуговјечни Томо Марков могао бити Његошу живи извор за контролисање историчности пјесама, о борбама с Турцима и Французима, које су унесене у *Огледало српско*. Догађаје који су опјевани у 26 пјесама *Огледала*, Његошев отац, Томо Петровић, могао је те опјеване догађаје директно памтити, а у већини њих и учествовати. Догађаји опјевани у 22 пјесме *Огледала* толико су мало удаљени од Томова личног запамћења да нијесу за њега представљали прошлост ни у психолошком ни у идеолошком смислу. Не могу се наћи релевантни чиниоци који би водили друкчијим погледима на те догађаје у вријеме Тома Маркова него што су били прије његова рођења. Временска дистанца Тома Маркова и од најранијих од тих опјеваних догађаја, као што су истрага потурица, битка на Цареву лазу и погибија Батрића Перовића, била је тако рећи занемарљива. Могао је Томо Марков да од живих учесника слуша ријечи о тим догађајима! Укратко, од 52 пјесме, колико их с црногорском тематиком има у *Огледалу српском*, само три Његош није одредио годином. Истицање тачне године догађаја који је опјеван, неких пута помињање и дана у мјесецу, може да упућује и на могућност да је Његош епску причу срањивао не само с исказима живих учесника него и с документима којима је располагао. Како је Његош цијенио архивске доказе, најбоље показује његов предговор *Шћепану Малом*. Ту прича Владика како се потрудио да „уљезе“ у „огромну архиву бивше старе републике млетачке“, како за њега „пет шест валатијех писарчићах три читаве нећеље по свим угловима од архиве копаше“. Кад није могао да тачно утврди годину опјеваног догађаја, Његош је напомињао „око“ године те и те. Предлог „око“ као да упућује на сјећање памтиша и преносилаца народног предања. Да је Његош на народно предање гледао као на историјски извор показује његова изјава у предговору *Шћепану Малом* којом увјерава „читатеље“ да у дјелу нема његово „сопствено ништа“, но да је све „основано на причању народном“ и на архивским изворима. Е за такво „народно причање“ Томо Марков могао му је бити најбољи и памтиша народног предања и живи извор података. Томо Петровић рођен је „око“ 1754. године, а надживио је сина Владикy седам година. У тестаменту који је издиктирао писару у перо, пред двојицом свједока, и који је својеручно потписао крстом, показао је потпуну духовну свједину. Не импресионира само његова прибраност приликом ређања многобројних топонима на своме имању, и рачун од имовине до у најситније детаље, него и његово расуђивање као моралне, религиозне

па и политичке личности. Оно што је Томо Марков Петровић издиктирао 1854. године, као свој рачун пред Богом и људима, ода је јединствену свјежину овог, већ тада стогодишњака с Његоша!² Одиста, несторске памети и памћења било је не само у поезији него и у животу!

Нека је Тому Маркову какав његов предак или комшија, тако свјеж и тако стар, причао о догађајима из свога земана, ето пута до Његоша којим су пристизала обавјештења, чак од средине седамнаестог вијека. Народно предање преноси истину, само није свако упућен да разумије начин на који то предање преноси историју. Зато што су знали језик народног предања и народне књижевности, Вук и Његош су саопштили истине о црногорској ратничкој поезији које имају трајно значење.

Вуково и Његошево процјењивање црногорске јуначке поезије, као вјерног пратиоца историје, углавном се прихватало у науци о српскохрватској народној епизи. И најпознатији истраживачи истичу хроничарску историчност црногорске епике другог репертоара као њену препознатљивост. Ту и тамо помињани су и узроци даатога стања црногорских епских пјесама. Управо, раслојавано је Вуково виђење тих узрока које је саопштио у књизи о Црној Гори. Вели Вук да би се „просто ребање догађаја у стиховима без пјесничких украса“ могло „протумачити што су Црногорци својим стањем као у свему тако и у овоме били принуђени да се ограниче на оно што је најпотребније“. То ограничавање „на најпотребније“ тумачено је као одраз племенско-братственичке нарави Црне Горе и ратничког такмичарства које представља специфични патријархално-борачки агонализам. Споро сазријевање увјерења да племенске и братственичке интересе треба подредити ширим интересима и територијална скученост Црне Горе која је омогућавала међусобно познавање не само племена и братства него и виђених појединаца, третирану су као стражари историјске истине у пјесмама.³

Истраживање изворишта историчности црногорских пјесама, које је Вук уочио и напоменуо, било је некако најчешће потчињено историјској науци. Наиме, одређени догађај који је верификовала историјска истина сравњивали су с његовом сликом у епској пјесми да би та верификација била још чвршћа. Истина коју нуди пјесма није се признавала за крунског свједока, него за случајног пролазника који може да потврди нешто што се већ признаје као истина. Догађало се тако да недостатак позитивистичких података у пјесми затамњује дубљу историјску истину коју пјесма нуди.

² Јевто М. Миловић, *Петар II Петровић Његош у свом времену*, Титоград 1984, стр. 13—24.

³ О узроцима хроникалности и историчности црногорских пјесама другог репертоара опширније смо расправљали у књизи *Поезија и историја*, Београд 1972.

Борис Николајевич Путилов први је пришао проблему историчности црногорске јуначке епике само са књижевно-теоријског становишта. Посветивши опсежну студију црногорској епизи, Путилов је дошао до следећих закључака. Историчност црногорских јуначких пјесама може се разријешити на основу историјско-типолошке методологије и теорије које се примјењују у савременом истраживању усмене народне епике. Оне методологије којом се доказује да јуначки еп, као једна од универзалних форми фолклорног стваралаштва, не почиње с приказивањем и описивањем стварних историјских личности, него извориште јуначког епа чине најстарије наслаге етничке историје, *схваћене и формиране језиком мита*. Том се методологијом доказује да се на ступњу архаичног епа формира основни епски сижејни фонд, као и основни комплекс мотива; да се формирају законитости епског устројства сижеа, и стварају типови епских јунака и њихових противника. На том ступњу обликују се принципи карактеризације просторно-временских односа и рађа се епски стил. Путилов доказује да даља историја епског стваралаштва значи историју узастопних, закономјерних трансформација и еволутивног развика епа током његовог сусрета са новим епохама народне историје, и усљед преокрета у народној свијести. Познији ступњеви народног епа увијек су посљедица претходних ступњева, те је тако јуначком епу различитих типолошких ступњева својствен континуитет. С друге стране, вели Путилов, тај се процес карактерише непрекидним помјерањем епа од фантастике ка конкретном историзму и јачању реално-животног принципа. Тако се показује да су она обиљежја народног епа која је историјска школа сматрала *првотним*, у ствари *позније тековине* и резултат дуготрајног ступњевитог развика од архаичних до историјских облика. Закључује Путилов да је тај процес у принципу иреверзибилан.⁴

Путилов, научник велике ерудиције и широке теоријске културе, подвргао је подробној критици све истраживаче који су слиједили Вуково и Његошево виђење црногорских јуначких пјесама, али није посветио пажњу Вуку и Његошу као првим оцјењивачима црногорских епских пјесама „о војевању и четовању против Турака“.

Путилов није могао у потпуности примијенити „историјско-типолошку методологију и теорију“ на црногорску епiku зато што је та методологија заснована на усменој књижевности која у принципу претходи писаној литератури и вишим облицима културе. Наиме, Путилов не посвећује довољно пажње чињеници што српскохрватска јуначка епика доживљава свој развика, и своје умјетничко узријевање, у сталном интерферирању с писаном књижевношћу. Боље рећи, стално се прожимала с хришћан-

⁴ Борис Николајевич Путилов, *Јуначки епос Црногораца*, Титоград 1985. Превод Добрила Аранитовића.

ском цивилизацијом која се најмање пола миленијума развијала, код народа српскохрватског језичког подручја, прије турског ропства, и која, у специфичним облицима али матично везана за своју претходност, наставља да траје и током ропства, када епска јуначка поезија доживљава завршницу своје класичне природе. Свакако, то све не искључује дјеловање најопштијих законитости јуначке усмене епике током њеног развитка код југословенских народа. Унутар „универзалних форми фолклорног стваралаштва“ присутност историје, и психолошко-идеолошка потреба народа у ропству, или у сталној борби против тога ропства, да кроз пјесму кореспондира с том историјом, била је одвише евидентна да бисмо закључивали како српскохрватска јуначка епика „не почиње са приказивањем и описивањем стварних историјских личности“, него да је извориште тога приказивања у „најстаријим наслагама етничке историје, схваћене и фиксиране језиком мита“. Међутим, ако су те универзалне законитости фолклорне поезије у знатној мјери историзоване у пјесмама са старијом тематиком, оне су у пјесмама о црногорском ратовању с Турцима скоро максимално изашле из оквира „језика мита“. Остале су те законитости само као традиционални нацрт за нове пјесме који не предвиђа да ће њихова праћевинска конструкција и архитектонски поредак бити од историјскога материјала. У племенско-братственичкој Црној Гори, чију борбу против Турака усмјеравају владике, као књижевно и политичко образовни људи, народна пјесма стављала је у први план социјално-политичке и вјерско-идеолошке резоне, а митолошке и фантастичне представе историјске, и уопште антрополошке, проблематике добијале су положај драперије. Универзална природа епске јуначке поезије исказивала се неупоредиво потпуније у пјесмама чију историјску истинитост нијесу могли контролисати слушаоци него у пјесмама о текућој племенско-братственичкој ратничкој стварности. И пјесник пјевач и његови слушаоци укључивали су своје позитивистичке параметре када се просуђивао догађај који елаборира племенски и братственички агонализам. Како би рекао Михаило Лалић, „скучорепа стрина истина“ није дозволила црногорској епици другога репертоара да се расцвјета у поезију. Није се пјесник-пјевач те епике могао препустити својој машти као кад пјева о темама најстаријих и средњих времена. Према томе, ако се може прихватити претпоставка да историја није била „првотна“ категорија најстарије епике на српскохрватском језику, не може се наћи ваљаних показатеља да црногорске јуначке пјесме, које прате ослободилачку борбу од почетка осамнаестог вијека па надаље, нијесу у самом свом почетку полазиле од приказивања и описивања стварних историјских личности и догађаја. Него како, те пјесме и условљене су првим репертоаром, и опслужене с његове стране свим реквизитима без којих се причање о датом историјском догађају не би слило у пјеснички стиховни извјештај. Епско усмено причање на црногорским, као и

на другим теренима српскохрватског језичког подручја, давно се било зачело. Још у *Љетопису пона Дукљанина* имамо јасних трагова јуначког предања! Пјеснику-пјевачу црногорске ратничке тематике давно успостављени стих био је при руци, стилска и поетолошка средства била су ту, пратила га је епска традиција. Свим тим категоријама послужио се колико му је било потребно, и све је то спецификовао у пјесму којом саопштава ратничку историју с којом је идеолошки најдиректније везан.

Вук је у књизи *Црна Гора и Црногорци* напоменуо да црногорски слушалац, „на јунаштво поносити Србин, не слуша глас гусала, већ оно што се пјева и што га одушевљава“. Та Вукова опаска односи се на црногорске пјесме с новом тематиком, јер тек послјије те тврдње он каже да Црногорци „имају и старијих пјесама које су у цијелом српском народу познате“.⁵ Текући идеолошки и политички резони, које планирају владике као духовни и свјетовни господари, учинили су да се у подловњенској Црној Гори прилично утиша епска популарност Марка Краљевића, а да обилићевски подвиг дорасте до нивоа религијског култа.

Један локални сиже у *Горском вијенцу* има гносеолошки значај за расправу о историчности црногорске епике другог репертоара.

Окупљени главари саслушали су потресну тужбалицу сестре погубљеног Батрића Перовића и доживјели њезино самоубиство. Емоционално покренути тим чином, и разгњевљени сазнањем да је Осман Боровић на вјеру домамио Перовића да га смакне, такмичили су се ко ће изговорити сјајнију похвалу погинулом витезу. Кнез Роган каже да је за својих осамдесет година сто пута гледао и Црногорце, и Турке и Латине, али „младе главе“ као што је Батрићева није виђао. Вук Томановић вели да се у ове „горе нигда није / онаквога младета дизало“. Био је, каже, „јунак под крилима“: могао је скочити „с мјеста“ по „четрнаест нога“, „из трке“ по „двадесет и четири“, прескочити по три коња „из загова“. Вук Мићуновић иде даље тврдећи да „онаквога сивога сокола / Црногорка јошт раћала није“. Није се могло знати је ли Батрић згоднији, ваљастивији, мудрији или љубавнији. Батрићеве „очи гвоздене“ Мићуновић није гледао у другог момка, ни таквога јунака „бе прах гори пред очи јуначке / и бе главе мртве полијећу“. Јунак се тако био издвојио, а „немаше јошт двадесет годинах“. Врхунац је његове јуначке карактеристике уздах Вука Мићуновића да је Перовићева смрт „сву земљу“ оцрнила.

Као што стихови Његошеви показују, људи распаљених ратничких страсти, и рјечити племеници који елементарно воле и мрзе нијесу у својој некролошкој апологетици пришли погинулом јунаку као реалном ратнику, него га управо фиксирају је-

⁵ Вук Ст. Караџић, *Црна Гора и Бока Которска*, Београд 1922, стр. 107.

зиком мита. Изузев божанског поријекла по мајци Тетиди, Хомеров Ахилеј нема знатнијих натпросјечних особина више него што их има Батрић Перовић у виђењима кнеза Рогана и два Вука. Међутим, пјесме која би садржавала било шта од хипертрофираних квалитета Батрића Перовића — нема! Сачуване варијанте, једна у Вуковој четвртој књизи, друга у *Огледалу српском*, значе потпуну слику односа катунске Црне Горе и херцеговачких области које још нијесу биле спремне да слиједе црногорску ослободилачку борбу. У лик Батрићев није уграђена ниједна особина која, као епска стилизација, не би могла стајати уз јунака који је узет из реалног живота. Обје варијанте имају запажених пјесничких згушњења, посебно она Бура Милутиновића код Вука, али све је то још далеко од најбољих пјесама с тематиком из старијих времена. Према томе, Његош је указао у *Горском вијенцу* да су „универзалне форме фолклорног стваралаштва“ егзистирале у колективном духу патријархално-ратничких Црногораца, и да су те законитости у почетку усмјеравале духовни однос појединаца, као и колектива, према датим историјским догађајима. То је оно епско-митско одређење према историји које истиче Путилов као откриће „историјско-типолошке методологије и теорије“. Међутим, „скучорепа стрина истина“, која је у стопу пратила славољубиве племенике и братственике, палила је крила пјесничкој машти. Отргла јој се пјесникова машта неких пута, као у неким пјесмама о Никцу од Ровина и још понегдје.

Умјесто закључка. Црногорска историјска хроника у стиховима у свему је једноставна. Налик је на класичну, предњегошевску црногорску ношњу. Унутрашњи склоп пјесме слаже се с ентеријером црногорске куће — дома Никца од Ровина, или кога драго безименог Црногорца и Брђанина. Реализам пјесама „о ратовању и четовању против Турака“ елементаран је као катунски крш.

Народне црногорске епске пјесме другога репертоара јесу историја, али опоетизована онолико колико је та иста историја дозвољавала.

У бесједи коју је изговорио приликом примања Нобелове награде Иво Андрић је рекао: „Можда је у причама, усменим и писаним, и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих могао бар наслутити, ако не сазнати, смисао те историје“.

Новак КИЛИБАРДА

В СВЯЗИ С ЗАМЕЧАНИЕМ ВУКА КАРАДЖИЧА,
ЧТО ЧЕРНОГОРСКИЕ ЭПИЧЕСКИЕ ПЕСНИ БЛИЖЕ ИСТОРИИ
ЧЕМ ПОЭЗИИ

Резюме

В 1862 году Вук Караджич подчеркнул, что в черногорских песнях больше истории чем поэзии, что можно связать с его характеристикой черногорских песен, высказанной еще в 1837 году в работе *Черногория и черногорцы*. Вук говорит: „У них (черногорцы — Н. К.) есть и старые песни, известные всему сербскому народу, но еще больше у них более новых песен, о их боях и стычках с турками. Интересно, что эти новые песни значительно уступают в художественном смысле древним песням, что многие из них просто в стихотворной форме перечисляют события, без поэтической красоты”.

Такое постоянство в оценке Вука историчности черногорских песен, можно связать с словами Негоша о их историчности в предисловии *Зеркала сербского* в 1846 году.

Во время своих поездок по Черногории, Вук мог удостовериться, что и мудрейшие среди черногорцев, принимают песни героического эпоса о современной борьбе с Турками как историческую правду.

Так можно предположить, что Вук характеристику песен, высказанную в 1837 году и сохраненную и впредь, сформировал не только на основании своих оценок этих песен, а и опираясь на то, что о своих песнях могли сказать мудрые черногорцы.

Народные черногорские песни действительно являются историей, но опозитизированной, настолько насколько это позволяла сама эта история.